

Mª ROSA TERÉS I TOMÀS*

*ART PROFÀ I VIDA QUOTIDIANA ENTORN A 1400:
ELS INVENTARIS BARCELONINS¹*

SUMMARY

Based on the detailed analysis of a series of Barcelona house inventories from the XV century, the aim of this work is to establish the artistic preferences of that society of the advanced Gothic. The selected inventories have been those from rich houses, most of them belonging to merchants, since they accumulate the greatest richness of objects with decoration. The description of coffers and caskets of different size and use often appears in these inventories, as well as, that of tapestry and paintings with profane subjects in their decoration. Literary subjects, historical and mainly those extracted from the daily life (gallant scenes, hunting, music) were the preferred ones. Most of the tapestry came from the North of France and from the Low Countries, mainly from the city of Arrás. Coffers and caskets were made by local workshops but some of them were imported from Italy or France. These objects, located in the richest houses from Barcelona, have allowed a deeper knowledge of an artistic world from which, however, its materiality has been lost. Likewise, the verification of the object existence through the consulted inventories allows the diffusion of the international Gothic to be corroborated.

INTRODUCCIÓ

Les poques obres profanes conservades d'època medieval o, en tot cas, la existència d'una quantitat molt inferior a la d'obres religioses no és indicativa

*. Departament d'Història de l'Art. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona (c/Baldiri Reixac, s/n. 08028-Barcelona).

1. Aquest treball forma part del projecte d'investigació «La corte de Martín el Humano y el alcance internacional de Barcelona como centro artístico (ca. 1400)», finançat pel «Programa Sectorial de Promoción General del Conocimiento» (DGICYT) (N1. PS94-0245).

d'una producció més reduïda. Simplement, el carisma de l'obra religiosa, els materials sovint més nobles amb que fou realitzada o els mateixos llocs sagrats en que ha estat guardada, n'han permès una conservació més oportuna. Hom no pot oblidar que l'espiritualitat i, d'una manera més concreta, la religió impregnaven el dia a dia de la societat baix-medieval, i l'art era una forma molt efectiva i entenedora d'accedir a aquesta religiositat. L'home d'aquesta època, quan li era possible per l'estatus social que ocupava, tenia a casa seva obres religioses de tipus devocional que li recordaven aquella espiritualitat. Però, si bé això és cert i molt possiblement sigui més fàcil l'estudi d'aquestes manifestacions religioses dins l'àmbit de la vida privada medieval, el propòsit d'aquest treball és accedir a l'altra vessant de la quotidianitat, la de les manifestacions profanes.

El marc cronològic escollit és una mica flexible, donat que es situa entorn a 1400, però s'exten de manera justificada dins del segle XV, cara a tenir accés a la que cal considerar la darrera societat barcelonina medieval. Una societat que ja viu una crisi incipient però que continua essent un gran centre econòmic² i que disposa de tots els mitjans al seu favor per a poder participar directament de la cultura del gòtic internacional. Amb l'ajuda de la documentació, hom pot arribar a conèixer força bé algunes de les seves preferències artístiques quotidianes, reflectides en tot un seguit d'obres de les quals, tanmateix, n'ha desaparegut la materialitat.

EL VALOR DELS INVENTARIS

S'ha partit de la informació directa proporcionada pels fons notariais, principalment de l'Arxiu Històric de Protocols i de l'Arxiu Històric de la Ciutat, però també han estat de molta utilitat la documentació ja publicada i la comparació amb situacions més allunyades, a través d'altres publicacions específiques. Amb tot això, ha estat possible l'apropament al que hi havia a l'interior de les cases benestants, tot intentant trobar aquells objectes d'ús que portaven afegit algun complement decoratiu, o bé aquells altres objectes amb una funció ornamental prioritària, que també desenvolupaven una iconografia profana de característiques similars. Entre els primers cal incloure les caixes, cofres, cofrets, miralls, etc., i entre els segons, els tapissos i els draps de pinzell. L'existència d'objectes amb temàtica semblant en altres llocs de l'occident d'Europa ha permès de constatar la unitat de gustos durant l'etapa del gòtic internacional.

2. Aquesta és la tesi predominant del llibre de CARRERE, Claude. *Barcelona, 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, 2 vols., Barcelona, ed. Curial, 1978. L'autor parla del paper econòmic jugat pels mercaders barcelonins, de la seva organització jurídica i de la seva vida professional i ens dona una visió entenedora de molts dels propietaris d'aquelles cases a l'interior de les quals ens caldrà accedir.

Una manera molt segura i alhora atractiva d'accedir al contingut artístic d'aquestes cases és a través dels inventaris.³ Aquests documents notarial, que a cops van acompanyats de l'encant, acostumen a donar una relació completíssima de tot el que hi havia en el seu interior.⁴ Els inventaris de més utilitat són els de les cases dels membres de la societat barcelonina més benestant, ciutadans honrats, mercaders, notaris i alguns menestrals,⁵ sense oblidar als eclesiàstics, perquè eren els que tenien els mitjans suficients per a poder gaudir d'aquells objectes de luxe i semiluxe, decorats amb temàtica profana o religiosa, i destinats a augmentar la brillantor de la vida mateixa. També poden ser molt significatius els inventaris de cases i propietats de membres de la reialesa i de la noblesa en general.

Els inventaris són documents de tipus legal i com a tals deixen molt poc marge a la imaginació o a la fantasia. El responsable de la confecció d'aquests documents ha de ser rigorós en tot allò que descriu i, per tant, sembla força clar que es poden interpretar gairebé al peu de la lletra. Parlen d'objectes reals i d'aquests en fan una descripció el més ajustada possible. Ara bé, aquest mateix caràcter de document legal que evidencien els fa ser molt escarits en les seves descripcions i fins i tot els pot fer caure en errors iconogràfics. Durant els darrers anys han estat publicats nombrosos inventaris i s'han fet estudis del seu contingut. Tanmateix, gairebé sempre des de la vessant d'història econòmica o social o simplement paleogràfica, i molt poques vegades des del punt de vista de la història de l'art.⁶

3. Un estudi cabdavanter fou el de SOLER I PALET, Josep. «L'Art a la casa del segle XV» a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, VIII, Barcelona, 1915-1916, pàgs. 289-305 i 385-394. L'autor ja feia un recull d'objectes que surtien citats en els inventaris, com pintures, tapissos, mobles, cofrets, ceràmiques, vidres, joies, etc.

4. SABATÉ, Flocel. «Els objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XI» a *Anuario de Estudios Medievales*, 20, 1990, pàgs. 54-108. L'autor cita alguns objectes de luxe i devocionals però a principis del segle XIV encara no apareixen en els inventaris els característics «draps de ras» i «draps de pinzell» amb figuració.

5. Sobre aquesta societat barcelonina i la seva diversificació, VINYOLES I VIDAL, Teresa. *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1985, pàgs. 97-101. Sobre la importància dels mercaders, des del punt de vista socio-cultural, resulta de molta utilitat l'estudi de AURELL I CARDONA, Jaume. *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i processos d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, Pagès editors, 1996.

6. Un estudi més lligat a la història de l'art podria ser el de ESPAÑOL, Francesca. «El taller de un orfebre medieval a través del inventario de sus bienes» dins de *Tipologías, talleres y punzones de la orfebrería española*, (Actas del IV Congreso Nacional de Historia del Arte, Zaragoza, 1982), Saragossa, 1984, pàgs. 107-130. Més recentment BATLLE, Carme. «La casa i l'obrador de Pere Sanglada, mestre d'imatges de Barcelona (+1408)» a *D'Art* (Revista del Departament d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona), 19, Barcelona, 1993, pàgs.85-95. Però en ambdós casos la categoria artesanal dels propietaris queda reflectida en el contingut de les seves cases, molt sencilles, sense detalls ornamentals destacats i només interessants a nivell artístic pel contingut del seu obrador.

ELS OBJECTES AMB TEMÀTICA PROFANA

Entre els objectes decorats amb temàtica profana que existien a les cases i dels quals en donen notícia els inventaris, cal destacar en primer lloc els draps o teles que o bé es penjaven de les parets (*draps de paret*), o bé servien com a cortines per a cobrir finestres o portes (*portales*). També alguns d'aquests draps s'utilitzaven per a guarnir bancs o altra mena de seients (*bancals*). Els draps podien ser teixits (tapissos) o pintats (draps de pinzell), constituint aquests darrers la versió econòmica dels tapissos. Degut a un dels llocs de procedència més habitual, la ciutat d'Arràs, capital del comtat d'Artois, els tapissos rebien en la documentació catalana el nom de *draps de ras* i en la italiana, *arazzi*. Amb el temps, el nom de drap de ras seria utilitzat per a designar qualsevol d'aquests tapissos, alguns dels quals procedien de tallers parisencs o d'altres ciutats dels Països Baixos, com Tournai o Brussel·les. Encara que amb alguns precedents destacats, la gran moda dels tapissos arrenca del segle XIV i la difusió fou tan espectacular que la seva presència es pot constatar no tan sols dintre de l'àrea franco-flamenca on existien els tallers principals, sinó en molts altres llocs d'Europa. L'èxit dels tapissos és prou comprensible, si es té en compte que servien per a guarnir les parets de les cambres, esmorteien el fred i eren relativament fàcils de transportar. Tret d'alguns casos excepcionals, els tapissos tenien unes dimensions mitjanes i no s'encarregaven per a llocs molt concrets la qual cosa hauria obligat a unes mides fixades per endavant. Els documents parlen constantment de reparacions, adaptacions i ampliacions de tapissos, la qual cosa ens reafirma en la idea de que eren objectes mobles totalment integrats a la vida quotidiana.⁷

Sembla que el paper jugat pels membres de l'alta noblesa fou decisiu a l'hora de propiciar-ne una extensíssima producció i d'afavorir-ne la difusió. Hom creu que fou el duc Lluís d'Anjou, germà de Joan duc de Berry i de Carles V, el que inicià aquesta moda, donat que l'any 1364 ja es trobava en possessió de 76 tapisseries historiades.⁸ A l'inventari del rei Carles V de França, mort el 1380, s'inclouen entre moltes altres coses, alfombres, tapisseries amb escuts i 33 tapissos amb imatges.⁹ Sense anar més lluny, Pere el Cerimoniós i Elionor de Sicília ja iniciaven el que seria la seva col·lecció de tapissos francesos pels vols de 1351 i, amb el temps, arribaren a ser propietaris, ells i els seus immediats successors de nombroses peces, la majoria importades del nord.¹⁰

7. Sobre el tapís i la seva producció a l'Occident medieval, Marie-Louise PLOURIN, *Historia del tapiz en Occidente*, Barcelona, ed. Seix Barral, 1955, pàgs. 1-70. També, THOMAS, M., MAINGUY C., POMMIER, S., *El Tapiz*, Barcelona, Skira-Carroggio, 1985, pàg. 105 i ss.

8. JOUBERT, Fabienne. «La tapisserie au XIVE. siecle» a *Les Fastes du Gothique. Le siècle de Charles V*, (Catàleg d'exposició), París, Editions de la Réunion des Musées Nationaux, 1981, pàg. 388-389.

9. LABARTE, J. *Inventaire du mobilier de Charles V, roi de France*, París 1879. THOMAS, MAINGUY, POMMIER, 1985, pàg. 115.

10. OLIVAR, Marçal. *Els tapissos francesos del rei En Pere el Cerimoniós*, Barcelona, Col. «Opera minor», 1986.

Sembla bastant evident que, tret de determinades excepcions degudes a encàrrecs concretíssims,¹¹ els tapissos eren confeccionats d'una manera gairebé industrial i les seves característiques iconogràfiques s'acostumaven a repetir. Davant de la constant demanda d'aquestes peces, cal pensar que els comerciants de tapissos, que eren els que veritablement tenien relació amb els seus clients, disposaven d'un important «stoc» que ells mateixos havien comprat o fet teixir.¹² La moda del tapís s'extengué ràpidament arreu i, segons consta en inventaris barcelonins de cap a mitjan segle XV, alguns d'aquests *draps de ras* ja eren objectes vells i esquinçats. L'escassetat d'obres conservades pot dur a conclusions distorsionades sobre la seva producció i la seva estima. Foren objectes molt freqüents en la decoració de les cases medievals i la seva ràpida expansió afavorí ben segur l'arribada primerenca a Catalunya de les modes pictòriques procedents de Borgonya i dels Països Baixos.¹³

No tothom podia accedir a l'alt cost de les tapisseries franceses i és per això que els inventaris esmenten sovint l'existència a les cases de draps de pinzell, també historiat. Les escenes escollides per a la seva decoració eren semblants a les que apareixien habitualment en els draps de ras i, fins i tot, els autors dels inventaris confonien amb una certa freqüència les dues tècniques. A vegades, aquests draps de pinzell eren models preparatoris per a tapissos.¹⁴ Hom coneix el treball de pintors barcelonins que feien aquests patrons o models els quals després eren enviats a la ciutat d'Arràs per a ser teixits.¹⁵ També les cortines i els cobricels que guardien els llits de les cases benestants acostumaven a anar decorats amb diversos

11. Aquest devia ser el cas de la famosa sèrie de l'Apocalipsi, actualment conservada a Angers i que fou encarregada cap a 1375 pel duc Lluís d'Anjou. El pintor, autor dels models, fou Hannequin o Jean de Bruges (Jean Bondol) tal com queda especificat a través de la documentació, (JOBERT, Fabienne. «L'Apocalypse d'Angers et les debuts de la tapisserie historiée» a *Bulletin monumental*, 139, 1981, pàgs. 125-140).

12. Pel que fa al procés de realització dels tapissos i les persones que hi participaven, des del pintor que podia proporcionar els models, l'especialista en l'art de teixir a partir dels models, o els mateixos comerciants encarregats de la compra-venda i de la conservació, és molt interessant l'article de Fabienne JOBERT, «Les <tapissiers> de Philippe le Hardi» a *Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age*, vol.III: *Fabrication et consommation de l'oeuvre*, París, Picard, 1990, pàgs. 601-607.

13. Aquesta observació al voltant del pes específic jugat per l'art dels tapissos en la producció pictòrica des de la segona meitat del segle XIV a Catalunya, i la seva familiarització amb les modes flamenques ja la feia fa molts anys SANPERE I MIQUEL, S. *Los cuatrocentistas catalanes*, vol. I: *Primera mitad del siglo XV*, Barcelona, L'Avenç, 1906, pàg. 23 i ss.

14. A l'inventari dels bens de Bernat de Ponçgem, mercader barceloní (any 1487), hi consta un *drap de pinzell de ystòries de galans ab dames, qui era patró de drap de ras* (A.H.P.B., Andrés Mir, «Pliego de inventarios sueltos», 1466-1487). El meu agraïment a Anna Molina qui m'ha facilitat la transcripció d'aquest inventari.

15. Així es llegeix en un llibre d'albarans de la Diputació del General, corresponent a l'any 1452, que els pintors Joan Huguet i Miquel Nadal havien cobrat una quantitat important de diners per haver pintat tres draps *per esser los dits tres draps patrons de tres draps, los quals havem deliberat a ops de la casa de la Diputació, sien fets en la Vila de Ras*, PUIG I CADAFALCH, J. i MIRET I SANS, J. «El Palau de la Diputació General de Catalunya» a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-1910, pàg. 414.

motius heràldics o historiat, que podien coincidir amb els triats en els draps de paret teixits o pintats. La documentació barcelonina esmenta sovint a «pintors de teles» i «pintors de cortines» o «cortinaires», raó per la qual cal pensar en una producció local força consolidada.¹⁶

Altres objectes mobles habituals en les cases, susceptibles d'esser guarnits amb temàtica profana són les caixes, cofres, cofrets, arquibancs, etc., amb una gran diversitat de tamany i usos. Algunes d'aquestes caixes o cofres eren utilitzats per a guardar roba de vestir o de la casa, però també vaixelles, llibres i altres estris. Aquestes caixes o cofres més grans no acostumaven a anar decorats, si bé els documents parlen sovint de cofres «encuirats» (revestits de couro) o «enlaunats» (amb revestiments metàlics). Se n'han conservat diversos exemplars¹⁷ i les pintures de l'època en donen una bona imatge visual. Alguns de tamany inferior podien presentar una decoració pintada al tremp sobre fusta, a cops entelada, i hom pot observar que els motius més representats eren els heràldics.¹⁸

Però entre aquest grup d'objectes, els més interessants per la seva temàtica són els petits cofres o *cofrets* que així és com s'esmenten en els inventaris. Eren de tamany reduït, es guardaven habitualment a l'interior d'altres caixes o cofres més grans i n'hi havia de varies classes, des dels fets d'ivori fins els de fusta, aquests darrers recoberts amb làmines de metall, treballades amb la tècnica del repujat, o bé amb estuc, daurat, picat i policromat. A diferència dels draps de ras i de pinzell, algunes d'aquestes interessantíssimes peces han pogut ser conservades. Destaquen les anomenades arquetes amatòries d'origen català. És molt possible que constituïssin un regal de noces, del nuvi a la núvia, si es té en compte el predomini de la temàtica amorosa i el contingut d'algunes inscripcions que les acompanyen (*Amor, mercè, si us plau* o *Tot bé*).¹⁹ Però també cap la possibilitat, tal com darrera-

16. L'any 1404 treballava a Barcelona un pintor de teles anomenat Nicolau Colín, tal vegada de procedència septentrional. Pere Oliver, pintor i cortinaire, consta documentat entre 1408 i 1411; Bernat Martí, pintor de cortines, entre 1410 i 1470; Pere Rovira, perpunter i cortinaire, entre 1394 i 1411; Pere Tarragó, documentat el 1416, sembla que pintava models per a tapissos, (MADURELL I MARIMON, Josep M. «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores i sus obras», I, *Anales y Boletín de los Museos de arte de Barcelona*, vol. VII, 1949, pàg. 81 i ss.).

17. MAINAR, J. *El moble català*, Barcelona, ed. Destino, 1976, pàgs. 60-61.

18. A tall d'exemple, en l'inventari de Bernat çà Torra, escriptor del rei, datat del 1435, es llegix: *un cofre de fusta amb senyal de Torres* (A.H.P.B., Simon Carner, *Tercius Liber Inventariorum*, lligall, 8, fols. 296-312). A l'inventari del doncell Joan Orts, de l'any 1419, hi llegim: *un cofre vermell amb les armes e senyal del dit difunt* (A.H.P.B., Simon Carner, *Secundus Liber Inventariorum et Encantum*, lligall 9). També a l'inventari del jurista Jaume Callís, de 1434, hi consta, entre d'altres, un cofre daurat amb les armes del difunt (MADURELL I MARIMON, Josep M. «Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica» a *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXIII, 1963, pàgs. 539-563, concretament pàg. 544).

19. Així per exemple en un inventari barceloní del segle XV, incomplet i on no hi consta el nom del difunt, quan es dona la relació d'objectes inventariats es diu el següent: *Item un altre cofret petit daurat e pintat de diverses colors e figures, ço és de lebons e de grius e d'altres bestioles solvat de tela blava amb esteles blanques, lo qual cofret fou donat a la dita dona Violant per lo dit difunt e en casa del dit difunt après solemnització de lur matrimoni* (A.H.C.B., Notarials, I, 2. Segle xv).

ment ha estat suggerit, que fossin caixetes contenidores de regals més preuats encara, com joies o altres peces d'orfebreria (a vegades copes o cuberteria).²⁰ La producció catalana degué ésser important com sembla provar-ho l'existència d'artesans especialistes en la seva elaboració i decoració, citats a la documentació,²¹ així com, naturalment, les mostres conservades en museus i col·leccions particulars.

La majoria d'aquestes peces eren de fusta, però n'hi havia que eren d'ivori, sense cap mena de dubte, molt més preuades i costoses. Les he trobat citades en raríssimes ocasions i segurament es tractava de peces franceses o italianes importades.²² Els mercaders que visitaven París, un dels principals llocs de producció durant el segle XIV, contribuïren a la difusió internacional de les caixetes d'ivori, totes elles d'un estil i d'una iconografia molt semblants. Cap a la fi del segle XIV, el prestigi i l'èxit d'aquesta producció passà a mans del taller italià dels Embriachi, una família d'origen florentí que aviat s'afermà en el mercat europeu. A partir d'aquell moment, l'ivori, cada cop més difícil d'aconseguir, seria substituït de mica en mica per l'òs, alhora que quedava integrat en enmarcaments de fusta fosca treballats amb marqueteria. Per raons dels nous materials, es produí un canvi en la forma d'aquestes caixetes que de rectangulars passaren a exagonals o octogonals, coronades per cobertes d'estructura troncocònica. L'efecte que produïen aquestes caixetes era totalment nou si es té en compte el contrast entre la tonalitat clara de l'ivori o de l'òs i la més fosca de la fusta d'eban o altres modalitats.²³

Tanmateix, els inventaris catalans gairebé no parlen d'aquests objectes que, quan apareixen semblen quelcom de molt excepcional. A l'inventari del rei Martí l'Humà hi consta *un cofret rodó de VI puntes, de vori e de banús*.²⁴ En un altre inventari de la segona meitat del segle XV es parla d'una *capça d'ivori obrada de diverses imatges alantorn, ab son cubertor fet a forma de tomba*, que tenia poc més d'un pam de llargada.²⁵ Un dels inventaris més sorprenents pel que fa a la quantitat d'objectes d'ivori relacionats és el de Pere Beçet, batlle general de Catalunya mort el 1430.

20. BARRACHINA, Jaume. «El moble gòtic català d'ús domèstic», dins *Moble català*, (Catàleg d'exposició), Barcelona, Generalitat de Catalunya— Societat Editorial Electa España, 1994, pàgs. 21-43.

21. Francesc Caselles, actiu a Barcelona l'any 1429, consta com a «pintor de cofrets». Joan Mascort, també cofrer de Barcelona, consta documentat entre 1409 i 1430. Jaume Sant Genís també feia cofrets i la reina Sibil·la de Fortià l'any 1377 n'hi havia encarregat dos, daurats i pintats, a *ops de tenir les seves joies*, (MADURELL I MARIMON, 1949, pàg. 81 i ss.)

22. GIUSTI, Paola. «Lavorazione e diffusione degli avori gotici» dins *Medioevo e produzione artistica di serie: smalti di Limoges e avori gotici in Campania*, Florència: Centro Di, 1981, pàgs. 35-54.

23. GIUSTI, 1981, pàgs. 49-52. També, més recentment, MERLINI, Elena. «La «Bottega degli Embriachi» e i cofanetti eburnei fra Trecento e Quattrocento: una proposta di classificazione» a *Arte Cristiana*, 76, 1988, fasc. 727, pàgs. 267-282

24. MASSÓ TORRENTS, Jaume. «Inventari dels bens mobles del Rey Martí d'Aragó» a *Revue Hispanique*, Bordeus, 1905, (reprint, Nova York, Kraus, 1962), pàgs. 411-590, pàg. 528.

25. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg.303. Es tracta de l'inventari de Rafela, vídua de Francesc Gerona, mercader de Barcelona (1489).

A la seva casa del carrer dels Mercaders hi havia, entre altres objectes de luxe, *una capça de vorí pintada, ab sa coberta, ... Item una capseta sive miral de vorí qui's tanque...*, *Item una pinta de vorí gran, obrada d'or*. Encara a la capella de la mateixa casa es guardava *l. cofret petit florentí, ab ymagens de vorí embotides entorn*,²⁶ que es devia tractar, el més segur, d'una peça sorgida del taller dels Embriachi.

ELS TEMES LITERARIS

Aquests objectes relacionats en els inventaris podien desenvolupar una temàtica religiosa, però també fou molt freqüent la presència de temes profans, des dels literaris, alguns d'ells poc coneguts, fins el quotidians, molt més populars. La repetició constant de determinats temes és indicativa de l'existència d'unes modes i també d'uns centres de producció predominants.

La Matèria de Bretanya. L'èxit de la coneguda com a Matèria de Bretanya, tot un seguit de narracions literàries importades de la literatura francesa i provençal, s'extengué ràpidament per Europa des del darrer terç del segle XII. Chretien de Troyes fou l'autor que, d'alguna manera, caracteritzà aquesta Matèria i en creà els principals temes i personatges, com el rei Artús i els cavallers de la Taula Rodona, la reina Ginebra, Lancelot, Gauvain, Tristany i Iseut i la llegenda del Graal. Durant el segle XIV es traduïren al català algunes d'aquestes grans novel·les bretones escrites en prosa francesa, circumstància que contribuï a la popularització dels temes.²⁷

Sense cap mena de dubte, la Matèria de Bretanya fou un dels temes habituals dels tapissos de luxe confeccionats a París o Arràs i destinats molts d'ells a membres de les famílies reials o de la noblesa europea²⁸ i, si bé no n'he trobat cap exemple en les cases barcelonines, se'n coneixen alguns entre les propietats reials i de la noblesa. Així, a la col·lecció de tapissos francesos que des de 1356 tenia la reina Elionor de Sicília, n'hi havia un dedicat als cavallers de la Taula Rodona (*Storia militum Mense Rotunde*), de 36 pams de llargada.²⁹ També consta documen-

26. MARTORELL, F. I VALLS TABERNER, F. «Pere Beçet (1365-1430)» a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. IV, 1911-1912, pàgs. 577-656, en concret les pàgs. 599 i 610.

27. Així existeix una traducció catalana del *Tristany* i d'un fragment del *Lancelot*, i es conserva íntegrament la traducció de la *Questa de Sant Graal*, copiada l'any 1380. Sobre la Matèria de Bretanya a Catalunya, vegeu RIQUER, Martí de, COMAS, Antoni, i MOLAS, Joaquim. *Història de la literatura catalana. Part antiga*, vol. II, Barcelona, ed. Ariel, 1984 (40. Ed.), pàgs. 193-221.

28. L'any 1390 Felip l'Atreït regalava al duc de York un tapis *ouvré a l'histoire de Percheval le Galois* (PROST, B. i H. *Inventaires mobiliers et extraits des comptes des ducs de Bourgogne de la maison de Valois, 1363-1477*, 2 vols., París, 1908-1913, vol. II, pàg. 604). Pel que fa a la consulta de l'obra de Prost, agraeixo les informacions facilitades per Marina Gómez Carrascal a través d'un treball de curs.

29. RUBIO I LLUCH, Antoni. *Documents per l'història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, 1908, vol. I, doc. CLXXI, pàg. 170-171. També citat per OLIVAR, 1986, pàg. 19. Es tractava d'un dels tapissos comprat per Huguet de Cardona a Avinyó o a Montpeller, per encàrrec de la reina.

talment que l'any 1368 Pere el Cerimoniós havia fet comprar a París un d'aquests draps historiats, dedicat al rei Artús (*l drap francès de la istòria del rei Artús, lo qual és de lonc de IIII alnes*).³⁰ En un inventari de finals del segle XIV pertanyent a les propietats d'un dels membres de la família Cruilles s'esmenta un *pannum de ras cum istoriis de Lançalot*, que guarnia la cambra major del castell de Peratallada.³¹ Així doncs, cal creure que la Matèria de Bretanya fou un dels temes preferits dels tapissos historiats produïts a París, Arràs o Tournai i que la popularitat del mateix facilità la seva exportació.

No he trobat cap caixa, cofret o arqueta d'entre les citades en els inventaris que consti com a decorada amb aquests temes, si bé n'existeixen alguns exemples en museus i col.leccions estrangeres.³² A les biblioteques barcelonines també hi havia llibres sobre la matèria de Bretanya, encara que no eren els més freqüents.³³ Altrament, l'any 1349 Pere el Cerimoniós ordenava uns pagaments a Ramon Oliver, escriptor de Perpinyà, per haver fet una còpia d'un llibre de la Taula Rodona (*pro salario sibi taxato racione cuiusdam libri nuncupati Tabula Rotunda*).³⁴

Sense deixar encara aquesta temàtica àmplia i especialment preferida a l'època, cal citar una novel·la cavalleresca escrita en llengua provençal, però tal vegada per un autor català, que és el *Jaufré* (finals del segle XII). En el text es contenen les aventures i desventures de Jaufré, les seves lluites contra el gegant i el seu casament amb Brunissén. L'acció té lloc a l'ambient bretó de la cort del rei Artús i el relat comença amb una dedicatòria a un rei d'Aragó, probablement Alfons I (1162-1196).³⁵ A la cambra moresca de l'Aljaferia de Saragossa hi havia pintada la història de Jaufré³⁶ i cal creure que seria un tema freqüent en els tapissos, malgrat no se'n trobin referències documentals.

La llegenda Troiana. Entre les versions medievals de la llegenda troiana, coneguda a través de l'Il·liada i de l'Odissea d'Homer, de l'Eneida de Virgili i d'altres textos antics, destaca el *Roman de Troie* de Benoit de Sainte-More (ca. 1160) i, més endavant, una versió llatina, la *Història de destructione Troiae* de Guido Della

30. RUBIÓ i LLUCH, 1908, vol. II, pàg. 104, nota 1. També OLIVAR, 1986, pàg. 24.

31. BOFARULL i SANS, Francisco. *Gilaberto de Cruilles*, Barcelona, La Academia, 1886, pàg. 50.

32. Resulta interessantíssim un cofret d'ivori, d'origen parisenc i conservat al Museu Nazionale del Bargello, de Florència. Les escenes que el decoren estan tretes de llegendes i episodis de romanços cavallerescos i entre els personatges destaquen Tristany i Iseut, Lancelot i Gauvain. També un altre cofret, parcialment refet en alguna de les seves parts al segle XIX, però que encara ens mostra una part important de la seva decoració amb els mateixos temes inspirats en la Matèria de Bretanya i d'altres extrems de l'amor cortés, conservat al Metropolitan Museum of Art de Nova York.

33. CARRERE, Claude, «La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XV siècle» a *Anuari de Estudios Medievales*, vol. 3, 1966, pàgs. 263-291, pàg. 290. L'autor cita un «Lancelot», un «Tristany» i una «Enquesta del Sant Graal», trobats en inventaris de mercaders.

34. RUBIÓ i LLUCH, 1908., vol. I, doc. CXLIV, pàgs. 146-147, i doc. CLXXII, pàg. 172.

35. Per a més informació sobre el *Jaufré*, RIQUER, COMAS, MOLAS, vol. I, 1984, pàgs. 55 i 464; s'hi afegeix bibliografia especialitzada.

36. RUBIÓ i LLUCH, vol. I, doc. CLX (23 de febrer de 1352).

Colonne (segle XIII). Existeix la versió castellana, inspirada en l'obra de Saint-More, coneguda com *Historia Troyana Polimétrica* (ca. 1270).³⁷ Altrament, l'obra de Guido della Colonne fou traduïda a diverses llengües, entre les quals el català per Jaume Conesa (1367) i assolí un èxit de difusió extraordinari.³⁸ A partir de 1400, gairebé a totes les cases barcelonines benestants, amb biblioteques més o menys importants, hi havia un exemplar de les Històries Troianes en la seva versió catalana.³⁹

També pel guarniment d'aquestes cases es trià amb freqüència una temàtica inspirada en la llegenda troiana. Així, a la col·lecció de tapissos del rei Pere i la reina Elionor n'hi havia un de dedicat a la *Historia de Paris de Troya: com les III deeses, Venus, Pallas e Juno, demanen la poma al dit Paris*.⁴⁰ A la casa del mercader Antoni Cases, una de les més riques entre les conegudes a l'època, hi havia a la llibreria un cobricel i quatre draps de pinzell que penjaven, un dels quals representava a *Paris i les tres deeses nues*, segons consta a l'inventari de 1448.⁴¹ Altrament, en un encant barceloní del segle XV es venut per la quantitat de 7 lliures i 9 sous un cortinatge de cinc peces, amb la representació de tres donzelles i un home (*e en lo sobrecel havia pintat III doncelles, II grans e una pocha, ab un home que stava al mig*), que, tal vegada, féu referència també al Judici de Paris.⁴² Sense que es pugui precisar massa, donada la manca de detalls en la descripció, també hi havia un drap pintat dedicat a la història troiana a la casa d'un altre mercader barceloní, Bernat de Ponçgem, segons consta a l'inventari de 1487 (*Item hun drap de pinzell ab la ystòria de Troya, molt sotil*).⁴³

37. Una bona informació sobre el tema de la llegenda troiana i les diferents versions literàries a SCHERER, Margaret R. *The Legends of Troy*, Londres, Phaidon Press, 1964, pàgs. 221-225.

38. L'obra de Guido della Colonna fou traduïda al català per Jaume Conesa, a partir de 1367 i a instàncies de Pere el Cerimoniós. Alguns anys després, el 1374, l'infant Joan, de València estant, ja sol·licitava la traducció (RUBIO I LLUCH, 1908, vol. I, docs. CCLXXIII i CCLXXVI, pàgs. 256 i 258).

39. L'èxit d'aquesta obra es pot comprovar en el estudi documental dut a terme per MADURELL I MARIMON, Josep M. *Manuscrits en català anteriors a la impremta, (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona, Associació Nacional de Bibliotecaris, Arxivers i Arqueòlegs. (Delegació de Catalunya i Balears), 1974, *passim*. Els ciutadans honrats i els mercaders semblen els estaments més interessats en aquest tipus de llibres d'història (BATLLE, Carme. «Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV» dins *Livre et Lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*, París, 1981, edicions ADFP, pàgs. 15-34).

40. Així és com surt citat aquest drap de ras a l'inventari de la reina efectuat per Berenguer Morrey, el seu sotscambrer, entre 1371 i 1373. En aquest inventari, guardat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i donat a conèixer per OLIVAR, 1986, pàg. 26 i ss., es contabilitzen 17 peces d'obra de ras, entre draps i bancals.

41. A.H.P.B. Bernat Pí, lligall 25, «Pliego de escrituras sueltas de varios años». Inventari parcialment transcrit per MADURELL I MARIMON, Josep M. «El pintor Lluís Borrassà. Su vida. Su tiempo. Sus seguidores y sus obras», III: «Addenda al Apéndice documental», a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, X, 1952, doc. 787, pàgs. 303-310, pàg. 307. Aquest drap de pinzell formava part de tot un conjunt més ampli de cortines que guarnien l'habitació com si es tractés d'un baldaquí. Sobre aquest inventari existeix un interessant treball inèdit de Teresa González i Verdager (Curs de doctorat 1990-91).

42. A.H.P.B., Simó Carner. *Quartus Liber Inventariorum*, fol. 107.

43. A.H.P.B., Andreu Mir, «Pliego de inventarios sueltos», 1466-1487.

Entre els tapissos francesos comprats per la reina Elionor de Sicília el 1356 i que Huguet de Cardona havia portat d'Avinyó i Montpeller, n'hi havia un amb la Història de Virgili (*aliud pannum Parisii ... in quo era figurata istòria Virgili*),⁴⁴ que alguns anys després ja caldria adobar.⁴⁵ Resulta difícil saber amb exactitud de quina història es tracta, però sembla adient pensar amb el cicle troià i concretament en alguna representació estreta de l'Eneida, on es relaciona la història de la fundació de Roma amb els troians. A més de la col·lecció reial, consta l'existència d'un drap pintat amb la història de Virgili a l'inventari del mercader Guillem Ferrer (*Item un drap de li engrutat, pintat de obra de pinzell, en què és l'istòria de Vergili*).⁴⁶ També hi havia un drap en que es pintat Virgili a l'inventari del mariner Garcia Roig.⁴⁷

Lligat també amb el cicle troià trobem el tema de *Jàson i Medea*, dins de la famosa Argonàutica, la història de l'expedició a la recerca del velló d'or. El tema també esdevingué molt freqüent i apareix en draps de ras i de pinzell. A la casa d'Antoni Cases hi havia un drap de pinzell amb la *història del conquistament de Jàson del velló d'or*.⁴⁸ Però on veritablement trobem una utilització constant del tema és en les caixetes dels Embriachi. Moltes d'aquestes caixetes anaven guarnides amb la temàtica de Jàson i Medea o amb d'altres d'un caràcter amorós o al·legòric semblant.⁴⁹ Donades les seves característiques d'objecte semipreciós, algunes d'aquestes caixetes passarien a tenir una funció religiosa, com és el cas de l'arqueta de Sant Sever de la catedral de Barcelona.⁵⁰

La història d'Alexandre el Gran. Aquest personatge gaudí d'una gran popularitat durant l'època medieval. Aviat els fets reals es barrejaren amb la llegenda i aquesta s'omplí d'anacronismes, però el cert és que Alexandre Magne es convertí en tot un model de virtuts cavalleresques cantades per la literatura i visualitzades a les arts plàstiques. Al segle XIII apareixia a la literatura francesa el famós

44. RUBIÓ I LLUCH, 1908, vol. I, doc. CLXXI, pàgs. 170-171.

45. En una carta escrita des de València amb data de 22 de novembre de 1369 el Cerimoniós demanava que fos adobat ben aviat perquè el volia utilitzar per les festes de Nadal (RUBIÓ I LLUCH, 1908, vol. II, doc. CLXIV, pàg. 160. Document publicat també per MADURELL I MARIMON, Josep M. «Documents culturals medievals (1307-1485)», a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXVIII, 1979-1982, pàgs. 201-347, doc. 21.

46. CASAS HOMS, Josep M. «L'heretatge d'un mercader barceloní. (Darrerries del catorzè segle)» a *Quaderns d'Història Econòmica de Catalunya*, III, 1969-1970, pàgs. 9-64, pàg. 23. El mercader Guillem Ferrer tenia la seva casa al carrer de la volta del Lledó i, a través dels objectes inventariats a la seva mort l'any 1398, hom pot deduir que havia viatjat sovint per la ruta de la Mediterrània.

47. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 294.

48. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàgs. 307-308.

49. És el cas d'una bonica peça de forma octogonal, datada del primer quart del segle XV i conservada al Museo e Gallerie Nazionali de Capodimonte, (GIUSTI, 1981, pàgs. 124-125).

50. FITÉ I LLEVOT, Francesc. «Jàson i Medea, un cicle iconogràfic de la llegenda troiana a l'arqueta de Sant Sever de la catedral de Barcelona» a *D'Art*, 19, 1993, pàg. 169-186.

Roman d'Alexandre i durant el segle XIII, el poema castellà *El libro de Alexandre*. La versió italiana en prosa és del segle XIV.

La popularitat assolida per l'heroi grec justifica la seva presència en alguns tapisos francesos i flamencs i també la difusió del tema en els draps de pinzell. Felip l'Atreït de Borgonya havia comprat l'any 1386 un tapís d'Arràs amb aquesta història.⁵¹ Més endavant, després de la batalla de Nicòpolis del 1396, l'esmentat duc regalà al soldà Baiazet una serie de tapisos amb el mateix tema, que serviren per a negociar el rescat del seu fill, el comte de Nevers.⁵²

En el ric inventari del mercader Antoni Cases hi ha esmentat també un drap pintat amb aquest tema (*Item l. drap de pinzell de canyemàs, squinsat e de pocha valor, de larch de IIII canes e d'ample de X palms o entorn, on és pintat lo rey Alexandre ab altres homens armats, batallant, e alboredes*).⁵³ De moment, només he trobat aquest tema en una altra ocasió, a l'inventari del castell de Peratallada de la família Cruïlles. Aquesta vegada s'esmenta *aliud pannum de ras cum istorys d'Alexandri*.⁵⁴ És fàcil suposar que molts altres draps de pinzell o tapisos referenciats en els inventaris, en els quals es diu que hi ha històries de batalles, podien trobar-se dedicats a Alexandre, o al mateix Carlemany. Aquí sí que cal fer constar que la presència de les Històries d'Alexandre a les biblioteques era força nombrosa i probablement significativa del coneixement extens que es tenia del tema.⁵⁵

Relacionats amb la història d'Alexandre estarien els tapisos, que portaven el títol dels *Novem Militum* (els Nou Grans Cavallers o Cavallers de la Fama). Aquests *Novem Militum* (*Neuf Preux*) apareixen citats per primera vegada en el *Voeux du Paon*, poema compost cap a 1310 per Jacques de Longuyon, com a un afegitó al *Roman d'Alexandre*. Els nou cavallers eren Julius Cesar, Hector i Alexandre (la representació pagana), Judes Macabeu, David i Josué (els representants bíblics), i Carlemany, Godofré de Bilió i el rei Artús (els representants de la reialesa cristiana). L'any 1347, Ramon de Boil, conseller de Pere el Cerimoniós, portà d'Avinyó un drap pintat amb aquest tema, com si es tractés d'un model orientatiu que hom hagués vist pintat en algun palau de la ciutat dels Papes.⁵⁶ Poc després, a l'any

51. PROST, 1908-1913, vol. II, pàg. 230.

52. PLOURIN, 1955, pàg. 51.

53. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàg. 307.

54. BOFARULL I SANS, 1886, pàg. 51.

55. La seva presència a les biblioteques no fou tan freqüent com la de les obres del cicle troià, però sens dubte fou una de les lectures cavalleresques preferides. A l'inventari parcial dels bens del notari barceloní Antoni Font, de 1360, ja hi consten tres llibres de la història d'Alexandre (MADURELL I MARIMON, Josep M. «Manuscritos trecentistas y cuatrocentistas» a *Hispania sacra*, vol. 4, 1951, pàgs. 401-464, pàgs. 409-410).

56. Segons queda exposat en una carra del rei Pere adreçada al seu tresorer des de València, el conseller Ramon de Boil havia portat d'Avinyó un drap pintat amb els esmentats herois. El mateix rei especificava que aquelles imatges havien estat tretes d'un motiu semblant existent en la decoració d'una casa, ...*d'aquelles semblants qui són a l'alberch qui fou de (...)* (RUBIO I LLUCH, 1908, vol. I, doc. CXXXV, pàg. 141).

1351, el mateix rei encarregava la compra d'un tapís amb la *Istoria Novem Militum*, per la quantitat de 50 florins d'or.⁵⁷ Podem imaginar-nos com devia ser aquest tapís perquè se n'ha conservat parcialment un altre amb el mateix tema al The Cloisters Museum de Nova York. Es tracta d'una de les tapisseries gòtiques més antigues que ens han arribat i, pels senyals heràldics que llueix, devia formar part de la col·lecció del duc Joan de Berry.⁵⁸ El seu germà, Felip l'Atrevit havia comprat un tapís amb aquest mateix tema dels herois i les heroïnes.⁵⁹

La història de Carlemany. Les històries de l'emperador Carlemany devien ser especialment apreciades entre els clients dels tallers parisencs i flamencs i, pel que sembla, la seva producció fou abundant. L'any 1387 Felip l'Atrevit, duc de Borgonya, un dels més interessats en aquest tipus de producció artística, comprava en un taller de París un drap de ras de 32 alnes de llarg i 6 d'ample, dedicat a Carlemany i en concret al seu legendari viatge a Terra Santa i a Constantinoble.⁶⁰ Entre els tapissos francesos que la reina Elionor havia fet comprar l'any 1356 n'hi havia un de força gran, també dedicat a Carlemany (*aliud pannum de lana figuratum cum historiis Caroli Magni, longitudinis XV palmorum*),⁶¹ que no sabem si seria semblant a l'encarregat per Felip l'Atrevit o estaria relacionat amb la *Chanson de Roland*.

Una de les cambres de la casa del pellicer barceloní Oliver Borroçà (1424) apareixia guarnida amb tres draps de pinzell, dos dels quals es trobaven dedicats a Santa Caterina i un a Carlemany (*I. Altro drap de canamaç pintat, en lo qual es pintada la istoria de Charles*).⁶² Als encants de les propietats de Guillem Costoy, mercader de Barcelona, i amb data de 1451 hi consta la venda d'un *drap de pinzell de drap de lli engrutat, istoriat de les istòries de Carles Maynes, de largària de XX palms o més*.⁶³ Enca-

57. Idem, idem, doc. CLVII, pàg. 157.

58. THOMAS, MAINGUY, POMMIER, 1985, pàgs. 120-121.

59. PROST, 1908-1913, vol. II, pàg. 429. En aquesta ocasió es parla de *dix preux et de neuf preuses*. El nou heroi incorporat al grup era Bertran de Guesclín. Una temàtica molt propera ha de ser la de les pintures murals del castell de La Manta (Piémont), datades del primer quart del segle XV i de clara influència francesa, també amb la representació dels herois i de les heroïnes.

60. PROST, 1908-1913, vol. II, pàg. 311. En concret es parla d'un drap *d'oeuvre de hauteliche... de l'istore du roy Charlemaine, come il ala en Jherusalem et conquesta grant quantité de pais*. El tema d'aquest tapís estaria relacionat amb el text conegut com a *Pèlerinage de Charlemagne*, una cançó de gesta datada de manera aproximada dintre de la primera meitat del segle XII. En aquest relat s'explica un viatge llegendari de Carlemany, els seus dotze pars i un mil·ler de cavallers a Terra Santa i a Constantinoble, un viatge que de fet l'emperador no va realitzar mai. Sobre aquest text, resulta molt interessant l'estudi de RIQUER, Isabel de. *Le Pèlerinage de Charlemagne*, Barcelona, 1984).

61. RUBIÓ i LLUCH, 1908, vol. I, doc. CLXX, pàg. 170-171. Citat també per OLIVAR, 1986, pàg. 19. A l'inventari del rei Martí es parla del mateix tapís en els següents termes: *Item I. Altro drap de ras de la istòrie del Emperador, de diverses obres de diverses colors, de larch de VII canes e mige* (MASSO i TORRENTS, 1905, pàg. 554).

62. A.H.C.B. Notarials, I, 5. Inventari i encant d'Oliver Borroçà, pellicer. Any 1424.

63. Aquest drap fou venut a un carnisser per una lliura, sis sous i dos diners (A.H.P.B., Joan Ferrer, Major, «Plec d'inventaris solts», 1417-1451, lligall 2).

ra, a l'inventari de Joan Ferran, peller (1443), hi consta un drap de ras molt antic *qui stava en loch de cortina al cap del dit lit ab ystòria de batalla*,⁶⁴ que bé podria fer referència al mateix Carlemagne o tal vegada a Alexandre. Altrament, els autors dels tapissos i dels draps de pinzell representaven les escenes de batalles llegendàries com si es tractés d'aconteixements contemporanis, amb les mateixes indumentàries i armes que lluien els personatges de la seva època. Per aixó cal creure que, quan el tema de batalla escollit formava part de la història més contemporània, l'aparença d'aquestes peces seria molt semblant i la seva identificació es feria a través de les inscripcions (*tituli*) que habitualment les acompanyaven.

ELS TEMES DE LA HISTÒRIA MÉS RECENT.

Entre els personatges contemporanis de renom internacional es trobava Bertran de Guesclín, conestable de França al servei de Carles V i mandatari de tropes contra els anglesos, que després també lluità a la Península Ibèrica, al costat del Cerimoniós i d'Enric de Trastàmara i al front de les anomenades Companyes Blanques, tropes mercenàries formades en llur majoria per francesos que jugaren un paper decisiu en la guerra dels dos Peres. Per aixó no ha d'extranyar que Bertran de Guesclín sigui el protagonista d'alguns tapissos francesos de membres de la casa de Valois⁶⁵ i que al mateix temps constituís un tema reiteratiu en la decoració del castell de Peratallada propietat dels Cruïlles. A l'inventari fet el 27 de novembre de 1395, arrel de la mort de Gilabert de Cruïlles i de Mallorca, s'esmenten tres draps de ras amb els termes següents: *Item aliud pannum de ras cum istoriis de Rochafort et de Bertrando de Claquí... Item aliud pannum de ras cum armis de Bertrando de Claquí. Item aliud pannum de ras cum istorys de Bertrando de Claquí et de Archepestre de Malines*. Gilabert de Cruïlles havia estat un dels defensors de Barcelona contra les tropes castellanès durant la guerra dels dos Peres i, a més, fou un dels negociadors de la pau amb Castella.⁶⁶

Les croades a Terra Santa foren també un bon motiu literari i plàstic i, si bé les descripcions dels draps teixits i pintats no resulten massa entenedores, tot fa pensar que alguns d'ells hi estaven dedicats. Així, al mateix inventari dels Cruïlles, acabat d'esmentar, es fa referència a *unum panum novum de ras cum istòria del Soldan*, segurament el soldà Baiazet que assetjà Constantinoble després de guanyar als croats a la batalla de Nicòpolis (1396).⁶⁷ A l'inventari del mercader Aloi de Navel (1457)

64. A.H.P.B., Bernat Pí, «Plec d'inventari s», lligall 25, sense foliar.

65. L'any 1386 Felip l'Atreuit havia fet comprar un tapís amb *l'histoire des faiz de feu messire Bertran de Claquin* (PROST, vol. II, 1908-1913, pàg. 221-222).

66. BOFARULL I SANS, 1886, pàgs. 50-51.

67. Idem, idem, pàg. 50.

hi consta *un drap de pinzell sotil ab gent d'armes ab la sotana blanca*,⁶⁸ tal vegada l'hàbit blanc de l'orde dels cavallers templers. Encara, entre les propietats del canviador Ramon Malats (mitjan segle XV) hi havia *un drap de pinzell amb la presa de Constantinobla*.⁶⁹ Finalment, a l'inventari del mercader Antoni Cases es fa constar *un drap de pinzell poch, molt antich e de poch valor, ab ystòria de batalles de turchs ab christians*.⁷⁰

Molt interessant pel que significa de coneixement i difusió de la història literària local és l'esment d'un tema que, ben segur devia ser molt popular i que es devia trobar formant part de la decoració de moltes cases barcelonines. Es tracta de la famosa llegenda de Ramon Berenguer i l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri, que queda recollida a la Crònica de Desclot però que originalment pogué ésser un romanç avui perdut de Ramon Vidal de Besalú.⁷¹ A diferència dels anteriors, no seria un tema imposat des de les modes de l'Europa septentrional. A l'inventari del mercader Guillem Ferrer (1398) hi havia *un armari gran, de dues cases, pintat de la istòria del Comte de Barcelona*.⁷² En un altre inventari de finals del segle XV hi consta *un cortinatge de quatre pessés de tela de canamàs groch, en les quals stà affigurada la Istòria del comte de Barcelona quan desliurà la emperatriu de Alamanya*.⁷³ Hom pot imaginar com seria la il·lustració d'aquest tema a través dels dibuixos que acompanyen al manuscrit més antic dels conservats de la Crònica de Desclot.⁷⁴

LA TEMÀTICA QUOTIDIANA

Les Molt Riques Hores del duc de Berry dels germans Limbourg,⁷⁵ sense cap mena de dubte el manuscrit gòtic més famós i molt probablement un dels més reproduïts, s'inicien amb un calendari il·lustrat, en el qual es combinen els treballs del camp i els divertiments de la noblesa. Constitueix una crònica excel·lent dels costums de l'època baix-medieval i poc ajudar a intuir l'aparença de molts draps i cofrets citats en els inventaris i malhauradament desapareguts.

68. A.H.C.B., Notarials, I, 10. Any 1457. Aloi de Navel vivia al carrer dels Ollers, on posseïa tres cases continues i el seu inventari és especialment ric en cofres, robes, joies i llibres.

69. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 292. Cal suposar que es tractava de la commemoració de la caiguda de Constantinoble en mans dels creuats l'any 1204.

70. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàg. 309.

71. *Crònica de Bernat Desclot*. Edició feta a cura de Miquel COLL I ALENTORN, 5 vols., Barcelona, 1949-51. Entre els capítols VII i X de la Crònica s'explica el viatge que el comte de Barcelona féu fins Alemanya, per a defensar l'emperadriu, enamorada d'un cavaller de la cort i acusada falsament d'adulteri. El comte haurà de lluitar contra els cavallers que havien acusat l'emperadriu i, com a vencedor, confirmarà la seva innocència.

72. CASAS HOMS, 1969-1970, pàg. 23.

73. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 299.

74. La il·lustració apareix en el foli 140 del manuscrit 486 de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona), el qual conté una còpia de la Crònica, feta a finals del segle XIII o principis del següent. Es tracta d'una escena de lluita entre cavallers. Aquesta pàgina apareix reproduïda a RIQUER, COMAS, MOLAS, 1984, vol. I, pàg. 433.

L'amor cortès. Els temes literaris i històrics tenien força acceptació, però ja s'ha vist com no deixaven de ser excepcionals i restringits la majoria a determinats nuclis socials elitistes. En canvi, els casos de draps i de caixes o cofrets que lluien temàtica amorosa són molt nombrosos i, si bé no tots eren iguals i el seu grau de connotacions al·legòriques podia ser molt divers, la gramàtica gestual emprada, extreta de les regles generals de l'amor cortès, era sempre similar (carícies, converses, la coronació de l'amant, etc.). Els protagonistes d'aquestes escenes galants acostumen a ser homes i dones joves que conversen o passejen, sempre en el marc de paisatges idíl·lics.⁷⁶

Altrament, els exemples de draps i cofrets amb aquest tema esmentats en els inventaris barcelonins també són abundants i les descripcions solen ser molt reiteratives. A la casa del mercader Guillem Ferrer hi havia un *cofre pisà pintat tot de diverses figures d'homens e de dones*.⁷⁷ En un altre inventari posterior, de mitjan segle XV, hi consta un *cofret petit daurat ab sa clau, ab diverses ymages domens e de fembres e pintat de diverses colors, en lo qual cofret ha IIII senyals en lo cobertor, lo qual cofret fou donat a la dona Violant, muller del dit difunt, per madona sa mare*.⁷⁸

La major part de tapissos amb aquesta temàtica procedien de les ciutats flamenques de Tournai o Arràs i la inspiració literària principal hauria estat el famós *Roman de la Rose* de Guillaume de Lorris. Així, Ferrer de Gualbes tenia en el menjador un *drap pintat flandès qui stà a la paret peniat, en lo qual ha pintat ab pinzell moltes pintures axí de hòmens com de fembres e d'altres pintures*.⁷⁹ A l'inventari del mercader Guillem Cabanelles hi consten *II bancals vells de Flandes ab arbres e figures de hòmens e de fembres*.⁸⁰ A l'inventari del també mercader Aloi de Navel hi havia un *altre bancal de ras vert ab ymatges de hòmens e fembres francesos, ab lebrés blanchs*.⁸¹ Alguns d'aquests draps devien servir com a portes; és el cas d'una *portalera de ras gran, ab pintura de un galant e de una dama cavalcant en son cavall* que consta a l'inventari de Pere Benet.⁸² I també el d'una *portalera de ras en la qual ha diverses ymatges de hòmens e dones* que hi

75. Museu Condé de Chantilly. Ms. 65.

76. El Museu Cluny de París conserva alguns tapissos prou significatius amb aquest tema, com el catalogat amb el número d'inventari 2323 amb la representació de dues parelles d'amants, o el conegut com *L'ofrena del cor*, una de les millors mostres del gòtic internacional, on els protagonistes també són un home i una dona sobre un fons de «verdura» i amb la presència de llebrers i conills (Joubert, Fabienne: *La tapisserie médiévale au Musée de Cluny*, París: ed. de la Réunion des Musées Nationaux, 1987).

77. CASAS HOMS, 1969-1970, pàg. 47.

78. Inventari incomplet del segle XV. No hi consta el nom ni la data (A.H.C.B. Notarials, I, 2).

79. GARCIA PANADES, Teresa. «Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)» a *Acta Mediaevalia*, 4, 1983, pàg. 175.

80. A.H.C.B. Notarials, I, 5. Any 1423. El mercader Guillem Cabanelles vivia a la plaça del Born i a la seva casa hi consten nombrosos draps de ras i pintats. Era un mercader que comerciava amb Xipre i amb Beirut (CARRERE, 1977-1978, vol. I, pàg.325).

81. A.H.C.B. Notarials, I, 10. Any 1457.

82. A.H.C.B. Notarials, I, 2.

havia a la casa de Pere Joan Berenguer de Junyent.⁸³ A la sala de la casa del mercader Bernat de Ponçgem hi penjava un *drap de pinzell de ystòries de galans ab dames* i a la mateixa habitació hi havia *una caixa de fusta de noguer de navegar ab seu pany e clau, dins la qual havia hun drap de ras de Tornay de ystòries de galants ab dames*.⁸⁴

Les cortines i cobrecels utilitzats en el guarniment dels llits també podien incorporar aquesta temàtica de l'amor cortès. A la casa del notari Guillem de Salvatella hi havia *un sobrecel de llit pintat ab VII homes i una dona*, que bé podia representar una escena treta d'algun romanç amorós.⁸⁵ A l'inventari del peller Joan Ferran hi consten *IIII peçes de cortinas de canamaç negre, la una de las quals stà per sobrecel...*, en la qual cortina de sobrecel ha dues figures, ço és una d'om e altre de dona qui sent en I. pradura ab brots.⁸⁶

Espectacular en tots els sentits és el cas del mercader Antoni Cases qui devia tenir una predilecció especial per aquest motiu donat que a casa seva hi havia sis draps d'aquestes característiques, entre bancals, draps de paret i cortines de llit:⁸⁷ *II altres perells de banchals de ras antichs e squinsats ab VI ymagens de homens e donas en cascu e ab arboredes...Item I. drap de pinzell de larch de dues canes e d'ample de XII palms o entorn, ab diversos sbatiments d'omens e dones...Item una cortina de lit de canyamàs negra ab IIII ymagens grans, ço és, dues de hom e dues de dona pintades, e ab arboredes e brots...Item una cortineta poch a apte a star devant lo dit lit, de canyamàs negra, ab diverses ymagens de homes e dones qui's banyen dins un bany*. Sovint es fa referència als fons de «verdura» i als d'animals, com a complements indispensables dels paisatges idíl·lics desitjats. En aquest sentit és prou explícita la descripció en el mateix inventari d'un *drap poch de pinzell ab son bastiment de fust, ab I. praderia, e homens e dones, e un pagó e altres aucells, e altres animals de diverses natures en aquell pintats*. No massa diferent devia ser el drap de ras que el jurista Jaume Callís, mort el 1434, tenia en una cambra de casa seva, amb figures d'homes i dones i decoració de flors i fullatges.⁸⁸

En la mateixa línia de la temàtica amorosa cal incloure la decoració d'un bastiment de llit que Antoni Cases tenia en una de les cambres: *Item I. dossier de canyamàs negra, lo qual ret sobrecel e cortina al cap del lit, en lo qual ha pintada una dama dins un pavaló e arborada e praderia*. El pavelló i la dama es convertiren sovint en aliats iconogràfics del llenguatge amorós al final de l'Edat Mitjana.⁸⁹

83. A.H.P.B. Galceran de Balaguer. Finals del segle xv.

84. A.H.P.B. Andrés Mir. «Pliego de inventarios sueltos», 1466-1487. Any 1487.

85. A.H.P.B. Simó Carner, *Tercius Liber Inventariorum*, 1430-1438, lligall 8, fol. 119v. Inventari de Guillem de Salvatella, notari. Any 1431.

86. A.H.P.B. Bernat Pí. «Plec d'inventaris», lligall 25. Any 1443.

87. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàg. 303-310.

88. MADURELL I MARIMON, Josep M. «Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica» a *Anuario de historia del Derecho Español*, vol. XXXIII, 1963, pàg. 544.

89. Un dels tapissos de la famosa sèrie de «La dama i l'unicorn», del Museu de Cluny de París, mostra precisament a la dama davant un pavelló. Semblant és el cas d'un altre tapís conegut com *la Dame au pavillon*, del Museu d'Arts Decoratives de la mateixa ciutat. Sobre el simbolisme del pa-

També en el *Roman de la Rose* de Guillaume de Lorris el cor de l'estimada és comparat a una fortalesa que l'amant haurà de conquerir. A partir del segle XIV aquest castell d'Amor apareix a les arts figuratives i sovint el mateix déu Amor contribueix a la defensa del castell al costat de les dames.⁹⁰ El tema es representà amb èxit als objectes d'ivori (valves i cofrets)⁹¹ i també en els tapissos. Ens els inventaris barcelonins no n'he trobat cap exemple però hom coneix la compra d'un *pannum Parisii de lana istoriatum cum istoria castri amoris, longitudinis XV palmorum* per encàrrec de la reina Elionor.⁹² També fou propietat de Pere el Cerimoniós i la reina Elionor una joia anomenada «Castell d'amor» que calgué empenyorar en una ocasió.⁹³

La dansa, la música i el joc. Estretament relacionades amb la temàtica amorosa i sovint barrejades, es troben aquestes escenes de divertiment, que constituïen la cara més amable d'aquella vida quotidiana privilegiada. Als Països Baixos sorgiria l'*ars nova* amb músics de la categoria de Guillaume Dufay i Gilles Binchois.⁹⁴ També a la Corona d'Aragó i fonamentalment durant el regnat de Joan I es manifestà un entusiasme similar per la música. La documentació contemporània dona nombrosos noms de ministrers, molts d'ells forasters vinguts de França i dels Països Baixos.⁹⁵ Tanmateix, no es tracta d'un tema massa freqüent en els objectes inventariats. El canonge Bernat de Santa Amància tenia a la cambra major de casa seva un bastiment de llit amb quatre peces de cortines *ab una donzella que tocha arpa e arbres en cascuna peça*.⁹⁶ Força semblant devia ser un altre bastiment de llit amb cinc peces de cortines *e en cascuna peça una donzella qui tocha una arpa ab un títol que diu «vaig volant»*, citat en un altre inventari.⁹⁷ Les cortines de llit decorades amb figures de noies (*ab*

---

velló en el llenguatge de l'amor cortès és molt interessant l'estudi de JOURDAN, J.P. «Le langage amoureux dans le combat de chevalerie à la fin du Moyen Age (France, Bourgogne, Anjou)» a *Le Moyen Age. Revue d'Histoire et de Philologie*, vol. XCIX, 1993, pàgs. 83-106.

90. Sobre aquest tema del castell d'amor i la mateixa imatge al·legòrica del déu Amor, MARLE, Raimond van. *Iconographie de l'Art Profane au Moyen-age et à la Renaissance*, vol. II, Nova York, 1971, pàgs. 421-426.

91. El tema fou representat de forma reiterada en valves de mirall obrades amb ivori, la majoria del segle XIV i sorgides dels tallers parisencs. Destaca entre d'altres la valva d'ivori del Victoria and Albert Museum de Londres (núm. Inv. 1617-1855).

92. RUBIO I LLUCH, 1908, vol. I, doc. CLXX, pàgs. 170-171. També, OLIVAR, 1986, pàg. 20.

93. La descripció d'aquesta interessantíssima peça apareix en un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (RUBIO I LLUCH, 1908, vol. I, doc. CXCIV, pàgs. 193-194).

94. Sobre la importància de la música i el triomf de la polifonia de l'*ars nova* a Borgonya i els Països Baixos, COMMEAUX, Charles. *La vie quotidienne en Bourgogne au temps des ducs Valois (1367-1477)*, París, Hachette, 1979, pàgs. 325-331.

95. Aquest interès de Joan I per la música es manifesta d'una manera molt clara a través de la seva correspondència on sovint proposa intercanvis de ministrers amb altres corts europees, especialment amb el ducat de Borgonya. (TASIS, Rafael. *Joan I. El rei caçador i músic*, Barcelona, ed. Aedos, 1959, pàgs. 243 i ss.).

96. A.H.C.B. Notarials. I, 5. Inventari de Bernat de Santa Amància, canonge de la Seu de Barcelona. Any 1424.

97. A.H.C.B. Notarials. I, 2. Inventari incomplet. No hi consta ni el nom ni la data.

ymatge de una donzella ab brots) apareixen tantes vegades en els inventaris que resulta impossible fer-ne una cita detallada, si bé en la major part dels casos no s'esmenta l'existència de cap instrument musical.. Molt més explícit devia ser un petit drap de pinzell propietat de Francesc Salau, beneficiat de la Sèu de Barcelona, amb *diverses ymatges de músics qui cantaven*.⁹⁸ Aquests temes de la música i la dansa tampoc no faltaven a la casa del mercader Antoni Cases, en un drap de pinzell *en lo qual ha pintat un homa sonant una xaramia* i en un altre drap també de pinzell, força gran, *en lo qual són pintades VII figuras entre d'omens e dones qui ballen, e arboredes*.⁹⁹ Segurament es tractava del ball cortesà de la carola, un dels més famosos de l'època. Tanmateix, no he pogut esbrinar de quina dansa es tractava la representada en un altre drap de pinzell, propietat de l'honorable Antoni de Mura, *en que és pintat lo ball de Scocia*.¹⁰⁰

No he trobat escenes de joc, a excepció feta d'una vidriera que Antoni Cases tenia a la casa de l'hort, prop del portal de Jonqueres, i que és descrita de la manera següent: *una petita vedriera ab son bastiment de fust affixa a la peret, en la qual ha pintada una font ab ymagens de homens e dones qui juguen a scachs*.¹⁰¹ Però el joc dels escacs devia constituir una afició molt generalitzada i el cas més espectacular és el del rei Martí, donat que en el seu inventari hi consten nombrosos taulers i moltes peces, la majoria d'ivorí i de banús.¹⁰²

La caça. L'any 1388 apareixia el famós Llibre de la caça de Gaston Phébus, comte de Foix, un tractat ginegètic que esdevindria extraordinàriament popular. Considerada com a un dels divertiments favorits de les classes privilegiades, no és estrany que la caça fos el motiu iconogràfic de nombrosos tapissos i draps de pinzell. Un dels exemples més espectaculars de l'època és el constituït per una sèrie de quatre tapissos procedents dels tallers d'Arràs i de cap a 1425-50, cadascun representant diferents modalitats de caça, que havia format part de la col·lecció del duc de Devonshire i que ara es conserva al Victoria and Albert Museum de Londres. Es caça amb el falcó, l'espasa o la llança, a peu i a cavall, i els animals són l'ós, el porc senglà, el cèrvol, la nútria, el cigne, l'ànac i el guepard. En definitiva, hi són presents tots els ingredients principals de la caça.

És un dels temes favorits dels draps pintats i tapissos dels inventaris barcelonins i la seva presència abundant fa pensar en una producció gairebé seriada. El pròhom Ferrer de Gualbes, mort el 1423, tenia en el seu escriptori *un drap pintat de pinzell de*

98. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 301.

99. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàgs. 305 i 306.

100. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 295. A l'inventari d'Antoni de Mura hi consten alguns objectes amb senyals heràldics de la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, i dels Mur o Mura. De moment no m'ha estat possible trobar cap altra informació sobre això.

101. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàg. 309.

102. MASSO I TORRENTS, 1905, passim. Podria servir d'exemple *un tauler gornit d'argent ab son stoig de cuyro, ab scachs de vori e de banús gornits d'argent: són XXXII pessés e XXX taulettes d'argent smel-tades, III han argent ab stoix d'argent e III de crestay*.

*hòmens e de dones e de arboratges e una fontana al mig, e cassant a cassa de porch e de cervo.*¹⁰³ En una casa del carrer Ample, propietat de Pere Benet, hi havia a la cambra major *un drap de pinzell qui stava penjat devant lo dit lit ab pintures de cassa, molt sotil.*¹⁰⁴ En els encants de les propietats del mercader Guillem Costoy hi consta la venda d'un *axaló* (drap de la ciutat de Châlons) *groc ab algunes ymatges e figures axí de homes com de fembres al mig, e cavalls e altres bèsties salvatges e ab altres obras e fullatges, tot de pinzell.*¹⁰⁵ Al llarg inventari del també barceloní Nicolau Sacalm es fa esment d'un *drap engrutat en què havia pintat hòmens e fembres e lops e guineus e altres figures.*¹⁰⁶ També cal suposar que es trobaria relacionada amb el tema de la caça *una gran portatera de ras, ab figures e ab un animal salvatge* que hi havia en una cambra de la casa de Bernat de Ponçgem.¹⁰⁷

De nou resulta sorprenent la quantitat de draps amb aquest tema trobats a la casa d'Antoni Cases, molt aprop de l'església de Santa Maria del Pí. Així, en una de les cambres hi consta un cobrellit de ras ja molt usat *ab ymagens de homens e donas, ab cassa de cervo e ab arboredes*. En una altra cambra hi havia *I drap de ras vell... ab diverses figuras d'omens e donas grans, ab cassa de cervo e d'agró, e ab I. cervo que scorxe*. Més imprecisa és la descripció d'un altre drap de ras *ab I. cervo pintat al mig e VIII ymages entre de homens e de dones, dessà e dellà, ab títols dessus*. Les inscripcions que, tal com consta en aquest inventari, acompanyaven les imatges haurien servit per esbrinar alguna cosa més sobre el significat del drap, tal vegada de tipus al·legòric. Molt més entenedor havia de ser un altre drap de pinzell que l'esmentat mercader tenia en l'altra casa, prop del portal de Jonqueres, i que es descriu de la següent manera: *Item, un drap de pinzell... en lo qual ha pintat una praderia ab homens e dones a cavall, e I. faysant, una perdiu, e una guatle ab sos pollets e altres aucells*. Les propietats d' Antoni Cases encara comprenien tres draps de ras més, dos dels quals s'utilitzaven com a bancals, amb el tema de la caça de ribera, el més segur, ànecs, cignes o peixos (*ab figuras d'omens e donas ab cassa de ribera*).¹⁰⁸ Encara, en un encant de 1409, corresponent a la venda de les propietats del mercader Francesc de Vila, hi consta *un cofret pintat ab figures de donzelles qui pescaven.*¹⁰⁹

Hom no pot oblidar finalment que entre els draps de ras que Huguet de Cardona havia comprat a Avinyó i a Montpeller per encàrrec de la reina Elionor de Sicília n'hi havia un *cum istoria venandi.*¹¹⁰ Molt interessant devia ser un drap de

103. GARCÍA PANADES, 1983, pàg. 175.

104. A.H.C.B. Notarials. I, 2. Mitjan segle xv.

105. Fou venut per 3 lliures, 6 sous i 6 diners. A.H.P.B. Joan Ferrer (Major). «Plec d'inventaris solts», 1417-1451, lligall 2. Any 1451.

106. A.C.B. Notarials. Inventaris de Julià Roure, n1 515, (1434-1443), fol. 217 v. Dec aquesta informació a la gentileza de la professora Carme Batlle.

107. A.H.P.B. Andrés Pí, «Pliego de inventarios sueltos», 1466-1487. Any 1487.

108. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàgs. 303-310.

109. A.H.C.B. Notarials. I, 3. Any 1409. Es tracta d'un inventari i encant on surten citats a més diversos llibres.

110. RUBIÓ I LLUCH, vol. I, 1908, doc. CLXXI, pàg. 170-171.

pinzell relacionat a l'inventari del rei Martí *storiat de VIII dones qui banyen en un bany dins un pavelló e sis figures de hòmens de a cavall e a peu qui cassen servos ab cans ab diverses ramatges e títols*¹¹¹ i que, tal vegada, es tractava de la il·lustració d'un tema literari relacionat amb l'amor cortès.¹¹²

LA NATURA

El tema principal de moltes tapisseries conservades és la vegetació («verdura»). Un desplegament minuciós de flors i plantes, a cops barrejades amb animals reals (gossos, conills, gats, ocells) o fantàstics (grius, unicorns), constituïa sovint l'únic motiu decoratiu d'aquestes peces. Era el que la documentació francesa anomenava «verdure» i amb una certa freqüència, «millefleurs». A vegades, tal com ja ha estat esmentat, aquests fons de verdura o «brots» clapejats d'animals, constituïen el complement ornamental d'escenes més complexes. La majoria de centres de producció dels Països Baixos, alguns d'ells d'importància secundària, realitzaren tapissos d'aquestes característiques, propiciant-ne una difusió espectacular. No tenien la complexitat dels altres però també agradaven a la clientela més selecta.

Els exemples trobats en els inventaris barcelonins són molt nombrosos, de manera que resulta impossible donar-ne una relació completa. Gairebé totes les cases d'un cert nivell social tenien algun drap de paret, cortina o bancal amb aquest motiu dels «brots», acompanyats d'animals o figures humanes i, a cops, de senyals heràldics. A l'inventari d'Aloi de Navel hi consta *un cubertor de ras ab arboreda verda e alqunes fulles blanques e alguns cunils blancs*. I encara en una altra cambra de la mateixa casa, un altre *cobertor de ras, pintat de brots e arbres verts ab les fulles blanques e vermelles, en que ha un leopart e nicorn en cada cap*.¹¹³ També entre les propietats d'Antoni Cases hi havia un *parell de banchals de Tornay, ab títols e grius e brots, sotils e squinsats*, i encara, un *cubertor de lit de ras, ab diverses figures d'omens e dones, e d'oricorns e altres animals salvatges e arboredes*.¹¹⁴ L'unicorn, símbol de la força i la virginitat, fou un dels animals fantàstics més habituals en la decoració de tapissos, si bé l'exemple paradigmàtic és la sèrie de *La Dama i l'unicorn* del Museu de Cluny.¹¹⁵

111. MASSÓ I TORRENTS, 1905, pàg. 546. No pot tractar-se del drap de ras comprat per Huguer de Cardona, perquè se'l descriu com un drap de pinzell.

112. Recorda els inicis de l'*Erec i Enide* de Chretien de Troyes i també la segona part de l'anomenat *Salut d'amor*, obra anònima catalana de finals del segle XIV o principis del XV. Sobre el contingut del *Salut d'amor*, RIQUER, COMAS, MOLAS, vol. II, 1984, pàgs. 234-239.

113. A.H.C.B. Notarials. I, 10. Any 1458.

114. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàg. 304.

115. L'existència d'aquest animal penetrà a l'Edat Mitjana sobretot a través del *Fisióleg*. A més del seu simbolisme religiós (l'unicorn és símbol de Crist), tenia un simbolisme profà i aviat es convertí en un dels emblemes de l'amor cortès (ERLANDE-BRANDENBURG, A. *La Dame à la Licorne*, París, 1978).

També de finals del segle XV i d'origen flamenc com l'anterior, és la sèrie de set tapissons amb el tema de *La caça de l'unicorn*, conservada al The Cloisters Museum de Nova York.

També aquests brots acompanyats d'alguns animals reals o fantàstics podien ser els protagonistes de la decoració de cofres i cofrets, preferentment els de fusta, estucats, daurats i policromats. A l'inventari de Guillem Ferrer hi consten *I. cofret petit, pintat ab figures d'homens e de bèsties* i un altre *cofret de fust daurat, ab senyals d'àguiles*.¹¹⁶ A l'encant del pellicer Oliver Borroçà hi consta la venda d'un *coffre vermell pintat ab cerps e laons*.¹¹⁷ Encara en un inventari anònim hi ha la descripció d'un altre *cofret petit daurat e pintat de diverses colors e figuras, ço és de lehons e de grius e d'altres bestioles, folrat de tela blava ab steles blanques*.¹¹⁸ Alguns d'aquests cofrets s'han conservat en museus i col·leccions particulars i la seva aparença coincideix amb la descrita en els inventaris. Cal recordar que la majoria eren caixetes del tipus amatori, regal de noces i propietat de les dones.

Finalment, aquestes escenes de les quals la natura n'és la protagonista gairebé absoluta poden incloure un altre ésser fantàstic però molt popular durant el segle XV, l'home salvatge. La figura del salvatge amb la seva possible interpretació ambivalent, positiva o negativa, podia participar de les escenes de caça o fins i tot de l'amor cortès. En aquest cas s'atribuïa al salvatge el rapte de donzelles i era considerat l'antítesi dels ideals cavallerescos.¹¹⁹ En una de les propietats d'Antoni Cases hi havia dues vidrieres amb aquest tema. En una es veïen *homens salvatges a cavall, qui junyen*, i a l'altra, *dones e infants salvatges e arbres*. En aquest darrer cas es tractaria probablement de la versió positiva del salvatge, com encarnació de la naturalesa en el seu estat més pur.¹²⁰ A la cambra més important del mercader Aloi de Navel lluvia un bastiment de llit amb *sinch peces de cortines negres ab arboreda, en cascuna de les quals cavalca un hom salvatge*.¹²¹ Un caràcter diferent devia tenir un drap de pinzell citat en un altre inventari barceloní del darrer quart del segle XV: *un drap de pinzell en que ha figurat algunes batalles de homens salvatges*.¹²²

Els inventaris barcelonins d'aquesta època encara ens donen més informació sobre l'objecte artístic en general i el posseïdor de decoració profana en particular, com és el cas de la presència reiterada dels motius heràldics o la curiosa tendència a decorar els objectes amb les divises personals. Temes tot ells que caldrà deixar

116. CASAS HOMS, 1969-1970, pàgs. 24 i 31.

117. A.H.C.B. Notarials. I, 5. Any 1424.

118. A.H.C.B. Notarials. I, 2. Segle xv.

119. Al Museo Nazionale del Bargello, a Florència, es guarda una valva de mirall, d'ivori, amb l'escena del castell defensat per quatre peluts salvatges que retenen una dama. Sobre el tema del salvatge resulta molt interessant l'estudi de HUSBAND, T. *The Wild Man. Medieval Myth and Symbolism*, Nova York, The Metropolitan Museum of Art, 1980.

120. MADURELL I MARIMON, 1952, doc. 787, pàgs. 308 i 309.

121. A.H.C.B. Notarials. I, 10. Any 1458.

122. SOLER I PALET, 1915-1916, pàg. 298.

per a futures investigacions. Tanmateix, seria desitjable que el que ha estat recollit més amunt ens ajudés a conèixer una mica millor aquella societat barcelonina, oberta al nord i a la Mediterrània, i a introduir-nos en la cara més festiva del seu mon quotidià. No debades, la font escrita es converteix altre cop en un preciós document capaç de substituir ni que sigui parcialment la materialitat perduda de l'objecte artístic.